

ИЗМЕРВАНЕ НА СКОТОПИЧНА И МЕЗОПИЧНА ЯРКОСТ

Ангел Пачаманов

Резюме: Фотопична, скотопична и мезопична яркост. Граница на намаляване на чувствителността на фотоприемника при зададени ограничения от оптичната система на яркомера. Алгоритъм за изчисляване на мезопична яркост по фотопична и скотопична яркост на дефинираното поле. Директно измерване на мезопична яркост на база филтър, осигуряващ чувствителност $V_{mes}(\lambda)$ на силициев фотоприемник. Прилагане на CCD матрици за измерване на малки мезопични яркости.

Ключови думи: мезопично зрение, яркомери със CCD матрици

MEASURING OF SCOTOPIC AND MESOPIC LUMINANCE

Angel Pachamanov

Abstract: Photopic, scotopic and mesopic luminances. Limit of reducing the sensitivity of the receiver viewed with restrictions set by the optical system of the luminance-meter. Algorithm for calculating of mesopic luminance with photopic and scotopic luminances in defined field. Direct measurement of mesopic luminance based of filter, providing sensitivity $V_{mes}(\lambda)$ of silicon photo-receptor. Application of CCD arrays for measuring small mesopic luminance.

Keywords: mesopic photometry, luminance-meters with CCD arrays

1. Въведение

Яркостта е основна величина в осветителната техника, на която е пропорционално зрителното усещане. Дефинира се като повърхностна плътност на интензитета на светлината от светеща повърхност S в посока на наблюдател, разположен на достатъчно голямо разстояние, така че светещата повърхност да може да се приеме за точков излъчвател:

$$(1) \quad L = \frac{I}{S'} = \frac{\Phi/w}{S'}$$

където Φ е светлинният поток, попадащ в отвора на окото на

наблюдателя; ω – пространствен ъгъл, под който се вижда отвора на окото от центъра на светещата повърхност; S' е площ на проекцията на светещата повърхност в равнина перпендикулярна на посоката на наблюдателя.

При адаптация на окото на яркост над 5 cd/m^2 (дневно зрение, осигурявано от три типа фоторецептори с форма на колбички, разположени основно в централната част на ретината) зрителното усещане е функция на т.н. фотопичен поток, определен по формулата:

$$(2) \quad \Phi = 683 \sum_{i=1}^n j(I_i) \cdot V(I_i) \cdot \Delta I \quad [\text{lm}],$$

където 683 [lm/W] е максималната спектрална светлинна ефективност на дневното зрение, получена за монохроматично излъчване с дължина на вълната $\lambda_m=555 \text{ nm}$ (лъчист поток с мощност 1/683 W, излъчен при $\lambda_m=555 \text{ nm}$ съответства на светлинен поток $\Phi=1 \text{ lm}$); $j(I_i) = \Delta\Phi_e(I_i)/\Delta I$ [W/nm] – стойности на спектралната плътност на лъчистия поток Φ_e [W] в диапазона 380-780 nm; $V(\lambda_i)$ – стойности на относителната спектрална чувствителност на дневното зрение; $\Delta\lambda$ – стъпка за дискретизация на диапазона 380-780 nm.

Зрителното усещане при адаптация на окото на яркост под $0,005 \text{ cd/m}^2$ (нощно зрение, осигурявано от фоторецептори с форма на пръчици, разположени равномерно по цялата ретина) е функция на т.н. скотопичен поток, определен по формулата:

$$(3) \quad \Phi' = 1700 \sum_{i=1}^n j(I_i) \cdot V'(I_i) \cdot \Delta I,$$

където 1700 [lm/W] е максималната спектрална светлинна ефективност на нощното зрение, получена за монохроматично излъчване с дължина на вълната $\lambda_m=507 \text{ nm}$ (лъчист поток с мощност 1/1700 W, излъчен при $\lambda_m=507 \text{ nm}$ е равностоен на светлинен поток $\Phi'=1 \text{ lm}$); $j(I_i) = \Delta\Phi_e(I_i)/\Delta I$ [W/nm] – стойности на спектралната плътност на лъчистия поток Φ_e [W] в диапазона 380-780 nm; $V'(\lambda_i)$ – стойности на относителната спектрална чувствителност на нощното зрение; $\Delta\lambda$ – стъпка за дискретизация на диапазона 380-780 nm.

Величината фотопична яркост L , изчислена по формула (1), е приета за основна величина при оценяване осветяването на повърхности, като нормираната ѝ стойност [1] в стандарта за улично осветление е за поток Φ , определен по уравнение (2). В действителност стойността ѝ се „покрива“ с понятието *светлост* (brightness) само при осветяване на сиви повърхности (сините повърхности се възприемат като по-светли от червените повърхности).

Величината скотопична яркост L' се отнася за случая, когато в уравнение (1) вместо Φ , изчислен по (2) се замести Φ' , изчислен по (3). При ниски яркостни нива (фотопична яркост под $0,005 \text{ cd/m}^2$) възприеманата светлост (brightness) при цветни повърхности съответства на измерената стойност L' , тъй като нощното зрение не е „цветно“ и всичко се вижда в нюанси на сивото.

Разлика между „това, което се измерва (фотопична яркост) и това което се вижда (светлост)“ съществува и в яркостния интервал от 5 до $0,005 \text{ cd/m}^2$, в който фоторецепторите на двете системи «работят» едновременно: с колбички, основно разположени в централната част на окото, и с пръчици, равномерно разпределени по цялата ретина на окото. За този диапазон се въвежда величината „мезопична яркост“ L_{mes} , която по подобие на фотопичната яркост L се определя по (1), но за поток Φ_{mes} [2], получен по формулата:

$$(4) \quad \Phi_{mes} = \frac{683}{V_{mes}(I_0)} \sum_{i=1}^n j(I_i) \cdot V_{mes}(I_i) \cdot \Delta I,$$

където $V_{mes}(\lambda_0)$ е стойността на функцията $V_{mes}(\lambda)$ при $\lambda=555$ nm, а $\varphi(\lambda)$ - спектралната плътност на лъчистия поток [$W \cdot nm^{-1}$]. Разликата между „това, което се измерва (мезопична яркост) и това което се вижда (светлост)“ не е в такава степен, каквато е между фотопична яркост и светлост, но съществува. Това е така, защото в модела на CIE [2] спектралната чувствителност на мезопичното зрение $V_{mes}(\lambda)$ се определя като линейна функция на кривите за дневно и нощно виждане $V(\lambda)$ и $V'(\lambda)$, а те са получени при осветяване на ахроматична повърхност:

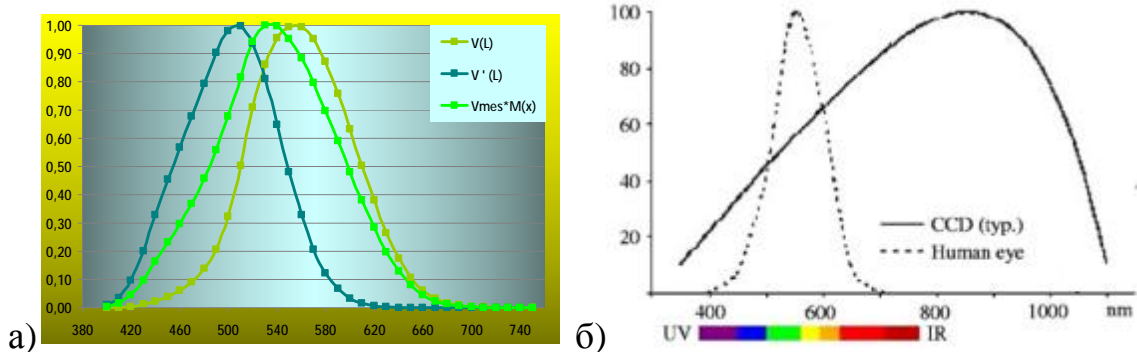
$$(5) \quad V_{mes}(I) = [m \cdot V(I) + (1 - m) \cdot V'(I)] / M(m),$$

където $0 \leq m < 1$, а $M(m)$ е нормализираща функция, избрана така, че максималната стойност на $V_{mes}(\lambda)$ да се получи 1. Когато $m=1$, $V_{mes}(\lambda)=V(\lambda)$ – зрението е фотопично; когато $m=0$, $V_{mes}(\lambda)=V'(\lambda)$ – зрението е скотопично.

2. Същинска част

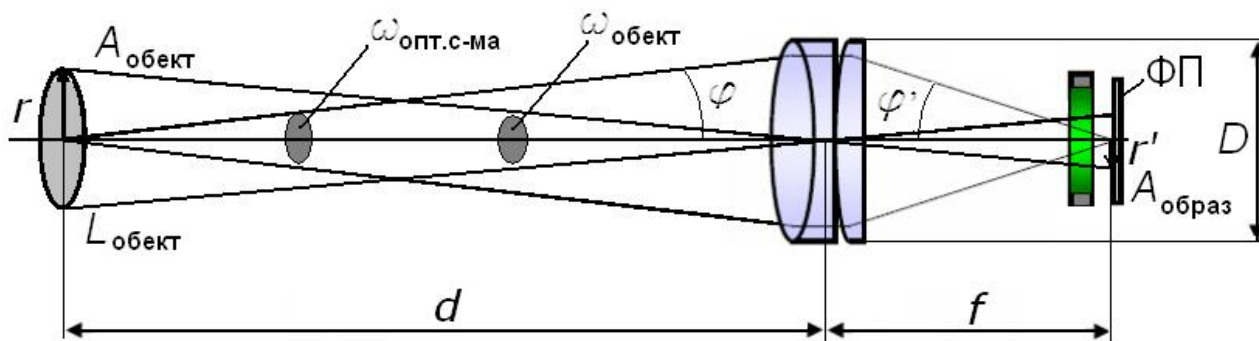
2.1. Основни зависимости при измерване на яркост

Съгласно изложеното в т.1, разликата при измерване на фотопична и скотопична яркост е в спектралната чувствителност на използвания фотоприемник. При първата тя съвпада с кривата на дневното зрение $V(\lambda)$, а при втората – с кривата на нощното зрение $V'(\lambda)$ (фиг.1а).

Фиг.1. Спектрална чувствителност: а) на човешко зрение - скотопично $V'(\lambda)$, мезопично $V_{mes}(\lambda)$ за 0.3 cd/m^2 и фотопично $V(\lambda)$; б) на CCD матрица (силициевы фотоелементи със спектрална чувствителност $s(\lambda)$)

Силициевият фотоелемент е с относителна спектрална чувствителност $s(\lambda)$ показана на фиг.1б. За да може да се използва като фотоприемник за фотопична яркост пред него се поставя коригиращ филтър (фиг.2), със спектрални коефициенти на пропускане, изчислени по формулата $t_{PH}(I_i) = V(I_i) / s(I_i)$. Съответно, за измерване на скотопична яркост, пред силициевия фотоелемент се поставя филтър със стойности $t_{SC}(I_i) = V'(I_i) / s(I_i)$. Резултантната чувствителност на комплектите филтър-фотоприемник ще бъде: $V(\lambda) = \tau_{PH}(\lambda) \cdot s(\lambda)$, за измерване на фотопична яркост и $V'(\lambda) = \tau_{SC}(\lambda) \cdot s(\lambda)$, за измерване на скотопична яркост.

Фиг.2. Постановка за извеждане на основните зависимости между величините при измерване на яркост

Връзка между основните величини

Два пространствени ъгъла са с важна роля при измерване на яркост: ъгълът $\omega_{\text{обект}}$, под който обектът се вижда от яркомера и ъгълът $\omega_{\text{опт.с-ма}}$, под който отворът на оптичната система на яркомера се вижда от обекта. Последният бързо се променя при промяна на разстоянието до обекта d . Яркостта на обекта $L_{\text{обект}}$ се преобразува в яркост на изображението върху светлочувствителната повърхност на фотоприемника на разстояние, приблизително равно на фокусното разстояние f на системата от лещи.

Ако се въведе показател η , отчитащ ефективността при получаване на образа, попадалият върху фотоприемника светлинен поток е $\Phi_{\text{ФП}} = \eta \cdot \Phi_D$, където Φ_D е светлинният поток, постъпващ през отвора на яркомера.

Интегралната чувствителност $S = I_{\text{ph}} / \Phi_{\text{ФП}}$ на фотоелемент се представя с тока във външната верига на накъсосъединените анод и катод, когато върху повърхността му попада светлинен поток 1 lm ($1/683 \text{ W}$ на монохроматично излъчване с дължина на вълната 555 nm).

Интегралната чувствителност на фотоелементите се определя със стандартен източник тип „А“ (нажежаема лампа с цветна температура 2854K) като измереният фототок се разделя на произведението от активната площ на фотоелемента и реализираната осветеност на повърхността. Например, ако фотоелемент с площ $15 \cdot 10^{-6} \text{ m}^2$ има ток на к.с. $25 \cdot 10^{-6} \text{ A}$ и на повърхността му е реализирана осветеност $E = 2000 \text{ lx}$:

$$S = I_{\text{ph}} / \Phi = I_{\text{ph}} / (A_{\text{ФП}} \cdot E) = 25 \cdot 10^{-6} / (15 \cdot 10^{-6} \cdot 2000) = 0,000833 \text{ A/lm}$$

Ако светлината е от монохроматичен източник с излъчване при 555 nm интегралната чувствителност може да се изрази и в A/W :

$$S_e = I_{\text{ph}} / \Phi_e = (0,000833 \text{ A/lm}) / ((1/683) \text{ W/lm}) = 0,569 \text{ A/W}.$$

За да се определи стойността на фототока I_{ph} при различна площ на обекта $A_{\text{обект}}$ и различни разстояния до обекта d трябва да се изведе връзката между стойността на фототока I_{ph} и яркостта на обекта L :

$$(6) \quad I_{\text{ph}} = S h \cdot \Phi_D = S h \cdot I_{\text{обект}} \cdot v_{\text{опт.с-ма}} = S h \cdot L \cdot A_{\text{обект}} \cdot v_{\text{опт.с-ма}},$$

където $A_{\text{обект}} = \omega_{\text{обект}} \cdot d^2$ е площ, перпендикулярна на направлението на наблюдение, а пространственият ъгъл $\omega_{\text{опт.с-ма}} = \pi \cdot D^2 / (4 \cdot d^2)$ се определя от диаметъра на отвора на яркомера D и разстоянието до обекта d .

След заместване в (6) за фототока I_{ph} се получава:

$$(7) \quad I_{ph} = S \cdot h \cdot L \cdot w_{\text{обект}} \cdot \frac{p \cdot D^2}{4},$$

т.е. при известна интегрална чувствителност на фотоприемника S и зададена минимална яркост на обекта L големината на фототока I_{ph} еднозначно се определя от диаметъра D на входящия отвор на оптичната система и пространствения ъгъл $w_{\text{обект}} = A_{\text{обект}} / d^2$.

Ако са зададени минималната стойност на фототока I_{ph} (поне два пъти над шума на фотоелемента), диаметърът D на оптичната система и минималната стойност на яркостта на обекта L , която трябва да се измерва, необходимата интегрална чувствителност на фотоприемника се получава от израза:

$$(8) \quad S = \frac{4 \cdot I_{ph}}{h \cdot L \cdot w_{\text{обект}} \cdot p \cdot D^2},$$

а необходимата площ, върху която трябва да се фокусира образът на обекта и от която се определя фокусното разстояние на оптичната система:

$$(9) \quad A_{\text{фП}} = \frac{I_{ph}}{S \cdot E},$$

където E [lx] е осветеността на активната повърхност на фотоелемента.

Определяне на размера на изображението и създаваната осветеност

Отворът на филтъра пред фотоприемника е с размери, съответстващи на редуцирания размер на обекта (фиг.2), изчислен по закона на Клаузиус (1864):

$$(10) \quad n \cdot r \cdot \sin j = n' \cdot r' \cdot \sin j',$$

където n и n' са показателите на пречупване на средите, в които се намират обектът и образът му. Ако за удобство се приеме, че $n = n' = 1$, а $A_{\text{обект}}$ да е кръг с радиус r , то образът му $A_{\text{образ}}$ също е кръг, но с радиус r' . Тогава необходимите параметри на обекта и изображението ще бъдат:

$$(11) \quad r' = r \frac{\sin j}{\sin j'}; \sin j = \sin(\arctg \frac{D/2}{d}); \sin j' = \sin(\arctg \frac{D/2}{f}); A_{\text{обект}} = p \cdot r^2; A_{\text{образ}} = p \cdot r'^2,$$

при което създаваната осветеност от изображението ще бъде:

$$(12) \quad E_{\text{фП}} = \frac{\Phi_{\text{фП}}}{A_{\text{образ}}} = \frac{h \cdot \Phi_D}{p \cdot r'^2} = \frac{h \cdot L \cdot A_{\text{обект}} \cdot v_{\text{опт.с-ма}}}{p \cdot r'^2} = \frac{h \cdot L \cdot A_{\text{обект}} \cdot p \cdot D^2 / (4 \cdot d^2)}{p \cdot r'^2 \cdot \sin^2 j' / \sin^2 j} =$$

$$= \frac{h \cdot L \cdot p \cdot \sin^2 j'}{\sin^2 j} \cdot \text{tg}^2 j = \frac{h \cdot L \cdot p \cdot \sin^2 j'}{\cos^2 j} \approx h \cdot L \cdot p \cdot \sin^2 j' \text{ [lx]},$$

тъй като $\cos^2 j \approx 1$.

Прилагане на методиката:

Да се изчисли оптична система на яркомер, използващ фотоелемент OSD60-E с активна площ 100 mm^2 , диаметър $11,3 \text{ mm}$; интегрална чувствителност $S=56 \text{ nA/lx}$; ток на тъмно 8 nA ; относителна спектрална чувствителност $s(\lambda)$, съгласно крива 2 (вдясно).

Да се определи минималната яркост на пътното платно, която може да се регистрира за зададени размери на полето $8 \times 40 \text{ m}$ и зададен диаметър на лещата D , така че фототока I_{ph} да надхвърля 1 път тока на тъмно.

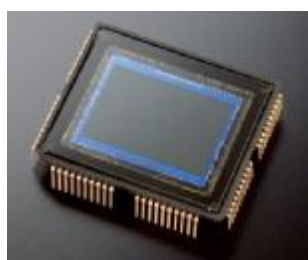
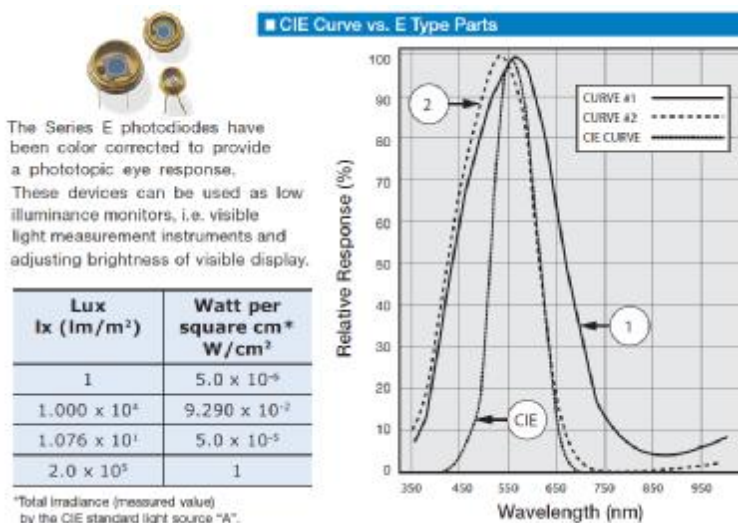
Яркомерът е на 60 m пред полето и е насочен към центъра му под ъгъл 1 градус.

Фокусното разстояние f на лещата да се определи така, че образът на обекта почти изцяло да запълва площта на фотоелемента.

Решение в четири варианта*. Разликата от описаното по-горе е, че участъкът от пътното платно се проектира върху фотоелемента като трапец, а не като кръг.

η	$L, \text{ cd/m}^2$	$D, \text{ mm}$	$f, \text{ mm}$	$\alpha, ^\circ$	$d, \text{ m}$	$S, \text{ nA/lx}$	$A, \text{ mm}^2$	$I_t, \text{ nA}$	$E, \text{ lx}$	$I_{ph}, \text{ nA}$
0,9	20	40	100	1	80	56	100	8	0,272	11,5
0,9	10	50	100	1	80	56	100	8	0,133	9,0
0,9	5	80	100	1	80	56	100	8	0,061	11,5
0,9	1	300	200	1	80	350	600	32	0,0023	33,8

* четвъртият вариант е само за илюстрация, в случай че се използва фотоелемент с активна площ 600 mm^2 , с диаметър $\phi 25 \text{ mm}$. Заради по-високата чувствителност с него може да се измерва яркост до 1 cd/m^2 , но при диаметър на лещата 300 mm !

Извод: За измерване на скотопична и мезопична яркост фотоелементите от класически тип са неприложими, поради ниска интегрална чувствителност, водеща до големи размери на оптичната система. За измерване на нива на яркостта от $0,005$ до 5 cd/m^2 (мезопична) с оптична система с нормални размери като фотоприемник е по-удачно да се използват CCD-матрици (Charge Coupled Device). Поради възможността да натрупват заряди в елементарни «фотоелементи» за продължителен период от време те са с многократно по-висока чувствителност. Комплектоването им с микропроцесорни системи за обработка на информацията ги прави удобни за определяне не само на средната яркост, но и за разпределението на яркостта по пътното платно.

2.2. Измерване на мезопична яркост

Косвен метод за измерване на мезопична яркост

Определянето на чувствителността на окото в яркостния интервал от 5 до $0,005 \text{ cd/m}^2$, когато едновременно работят системите за дневно и нощно виждане, е проблемно поради различното пространствено разположение на

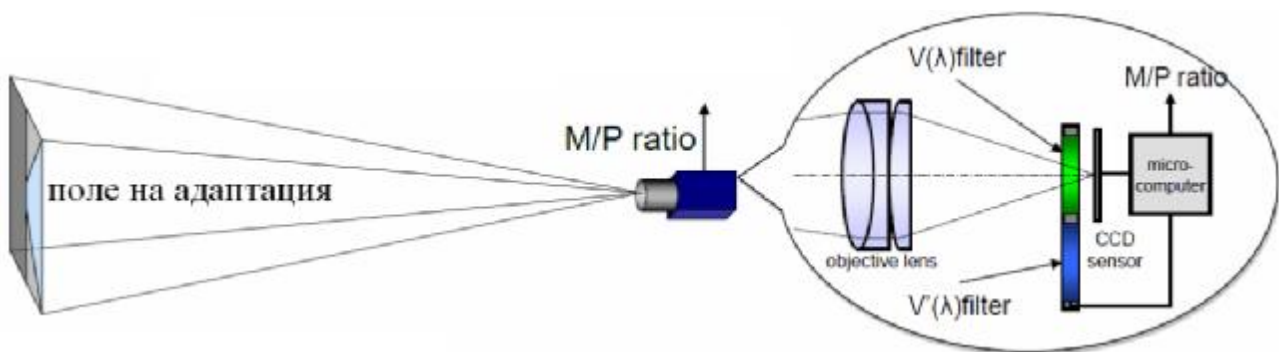
двата вида рецептори в окото и различната им чувствителност. Мезопичното зрение е функция на светлинното ниво (определящо активността на фоторецепторите от двете системи) и адаптационното поле (определяно от ъгъла на наблюдение), определящо степента на възбуждане на периферно разположените пръчици. Приетият от СІЕ линеен модел за получаване на $V_{mes}(\lambda)$, съгласно формула (5) само частично отразява описаните по-горе особености. Тъй като засега не е предложено нещо по-добро за замяна на този модел, техническите устройства за измерване и контрол на мезопичната яркост се основават на него. Алгоритъм за изчисляване на мезопична яркост по фотопична и скотопична яркост е публикуван в [2]. Разработен е така, че да не се налага да се дефинира поле на адаптация - мезопичната яркост L_{mes} и конкретната стойност на m се получават чрез итерационна формула, в която определящи са предварително измерените фотопична L_{ph} и скотопична L_{sc} яркост. Започва се от $m_0=0,5$ и след няколко итерации се достига до действителната стойност L_{mes} :

$$(13) \quad L_{mes(n)} = \frac{m_{(n-1)} \cdot L_{ph} + (1 - m_{(n-1)}) \cdot L_{sc} \cdot V'(I_0)}{m_{(n-1)} + (1 - m_{(n-1)}) \cdot V'(I_0)},$$

$$(14) \quad m_{(n)} = a + b \cdot \log_{10}(L_{mes(n)}),$$

където $V'(\lambda_0)=683/1699=0,402$ е стойността на $V'(\lambda)$ при 555 nm, а двете константи са: $a=0,767$ и $b=0,3334$ [2].

Този алгоритъм е в основата на яркомер (фиг.3) за мезопична яркост [4], който чрез изчислено отношение между мезопична и фотопична яркост M/P позволява да се получи мезопичната яркост $L_{mes}=(M/P) \cdot L_{PH}$. Двете яркости се получават с помощта на два филтъра, осигуряващи спектрална чувствителност $V(\lambda)$ и $V'(\lambda)$ на използвания фотоприемник - CCD матрица.

Фиг.3. Яркомер за последователно измерване на фотопична и скотопична яркост за изчисляване на M/P отношение [4]

Директно измерване на мезопична яркост чрез филтър $\tau_{mes}(\lambda)$

Кривите $V_{mes}(\lambda)$ са различни за различните нива фотопична яркост, нормирана в стандарта за улично осветление по категории улици [1]. Това предполага разработване на серия филтри за спектрална корекция по $V_{mes}(\lambda)$, съответстващи на нивата фотопична яркост на всеки тип улица [3].

Конкретната мезопична яркост L_{mes} се определи по израза:

$$(13) \quad L_{mes}(I) = \frac{683}{V_{mes}(I_0)} \int_{380nm}^{780nm} V_{mes}(I).le(I).dI ,$$

където $V_{mes}(\lambda_0)$ е стойността на функцията при $\lambda=555$ nm, а $le(\lambda)$ - спектралната плътност на яркостта [$W.sr^{-1}.m^{-2}.nm^{-1}$] за дефинираното поле на адаптация.

3. Заключение

Прилагането на принципа „проектиране по мезопична яркост/осветеност“ изисква необходимостта от разработване на уреди за измерване на реализираните показатели на осветителните уредби. Разгледаните особености при измерване на фотопична, скотопична и мезопична ще бъдат използвани при конструиране на измервателна апаратура за целите на изследователската работа и за нуждите на експлоатацията (регистрираща и управляваща).

Благодарности

Научните изследвания, резултатите от които са представени в настоящата публикация, са финансирани от Вътрешния конкурс на ТУ-София-2012 г., научен проект в помощ на докторант «Мезопична фотометрия и енергийна ефективност в уличното осветление», договор № 121ПД0037-01/26.04.2012.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] БДС EN 13201-2:2003. Улично осветление. Част 2: Технически изисквания
- [2] CIE 191:2010 “Recommended System for Mesopic Photometry Based on Visual Performance”
- [3] Пачаманов А., Д. Павлов. Филтри за спектрална корекция на фотоприемници при измерване на мезопична яркост. IV Научна конференция ЕФ 2012, 28.09-01.10.2012, гр. Созопол
- [4] Tatsukiyo Uchida, Yuqin Zong, Cameron Miller, and Yoshi Ohno. A Practical Photometer for CIE Performance Based Mesopic Photometry System. CORM 2011: May 4-6, 2011, National Institute of Standards and Technology, Gaithersburg, MD
- [5] Пачаманов А., Д. Пачаманова. Оптимизационни модели за спектрална корекция на фотоприемници чрез пълно и частично филтриране на потока. IV Научна конференция ЕФ 2012, 28.09-01.10.2012, гр. Созопол

Автор: Ангел Саракинов Пачаманов, д-р инж. – професор в катедра “Електро-снабдяване, електрообзавеждане и електротранспорт”, email: pach@tu-sofia.bg, Р-л НИИКЛ “Осветителна техника” (www.onilot.com)